

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

МОДАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ НЕОБХІДНОСТІ, КОНТАМІНОВАНОЇ ВОЛЕВИЯВОМ (на матеріалі італійської мови)

У статті розглядаються дискурсивні характеристики модального значення необхідності, контамінованої волевиявом, окреслюється смислова структура засобів його вираження. Показано кореляцію між внутрішньою формою модальної одиниці та мовними засобами у мікротексті її функціонування у приядерній зоні, на ближній периферії та на периферії.

Ключові слова: модальність, модальне значення, необхідність, волевияв.

В статье рассматриваются дискурсивные характеристики модального значения необходимости, контаминированной волеизъявлением, очерчивается смысловая структура средств его выражения. Показана корреляция между внутренней формой модальной единицы и языковыми средствами в микротексте ее функционирования в приядерной зоне, на ближней периферии и на периферии.

Ключевые слова: модальность, модальное значение, необходимость, волеизъявление.

The article focuses on discursive characteristics of modal meaning of necessity contaminated by will. The sense structure of its means of expression is defined. The correlation between internal form of modal unit and use of language resources in preuclear zone, close peripheral zone and peripheral zone is demonstrated.

Key words: modality, modal meaning, necessity, will.

Актуальність дослідження зумовлюється необхідністю комплексного дослідження категорії модальності у сучасній лінгвістиці, що носить поліпарадигмальний характер.

Метою статті є визначення особливостей модального значення необхідності, контамінованої волевиявом, та окреслення смислової структури засобів його вираження.

Об'єкт дослідження становить мікротекст функціонування засобів вираження модального значення необхідності, контамінованої волевиявом.

Предметом дослідження є дискретизація смислового простору мікротексту функціонування засобів вираження модального значення необхідності, контамінованої волевиявом.

Наукова новизна дослідження полягає у першій спробі розкриття смислової структури модального засобу в аспекті встановлення взаємозалежності між його семантикою як згорнутою структурою та параметрами мікротексту його функціонування.

Постановка загальної проблеми та її зв'язок з науковими завданнями. У нашій концепції ми визначаємо категорію модальності як чотирирівневе утворення: модальне когнітивно-семантичне поле – модальне значення – модальна одиниця – сукупність її функціонально-семантичних варіантів (ФСВ). Під *модальною одиницею* ми розуміємо модальний засіб, що є об'єктом аналізу. На відміну від концепції функціонально-семантичного поля (ФСП) О. В. Бондарка [1], ми постулюємо сполучення модальної одиниці з модальним полем не безпосередньо, а через модальне значення. *Модальне поле* є абстрактною сутністю, в основі якого міститься бінарна опозиція. Її нейтралізація відбувається не відразу, а є процесом, прослідкувати який можна лише у мікротексті функціонування модальної одиниці. *Модальне значення* визначається за сукупністю параметрів, які казують зняття невизначеності опозиції модального поля. *Модальна одиниця* розглядається в аспекті взаємозалежності її семантики як згорнутої структури та параметрів мікротексту функціонування, тобто мовних засобів, що закономірно вживаються у приядерній зоні (безпосередня сполучуваність), на ближній периферії (рівень висловлення, до складу якої входить модальна одиниця, або суміжного висловлення), та на периферії (рівень мікротексту, зазвичай це 3–5 висловлень). *Функціонально-семантичні варіанти* модальної одиниці визначаються після її дослідження у мікротексті і побудови моделей мікротексту (кожній моделі мікротексту відповідає ФСВ). В основі назви моделі мікротексту знаходиться провідна група модусів. У результаті взаємодії епістемічного модусу з перцептивним, емотивним, волітивним, аксіологічним та поділу ментальної діяльності на синтетичну та аналітичну за Л. С. Виготським [2:200], потенційно маємо 2 синтетичні моделі (сенсорно-рефлексивного синтезу, сенсорно-емотивно-

рефлексивного синтезу) та 4 аналітичні (рефлексивізації перцепції, рефлексивізації емотивності, рефлексивізації волітивності, рефлексивізації аксіологічності). Для кожної модальної одиниці характерним є функціонування у певних моделях мікротексту. Розгортання інформації у мікротексті за певними векторами (перцептивним, емотивним, епістемічним, волітивним, аксіологічним), характер внутрішньофразової та трансфрастичної зв'язності уможливорює відстеження процесу смислотворення модальної одиниці. На відміну від усіх інших концепцій поля, ми виносимо *принцип ядра та периферії у мікротекст*: ядром є модальна одиниця, приєдну зону складає її безпосередня сполучуваність, ближню периферію – різнорівневі мовні засоби модального висловлення, периферію – мікротекст. Точкою відліку при розкритті смислової структури модальної одиниці є її *семантика* та зв'язок з *опозицією модального поля*.

В основі когнітивно-семантичного поля необхідності знаходиться поняття “необхідність”, а шкалою виміру цього модального поля є опозиція “індетермінованість vs детермінованість”. Модальні значення, що структурують модальне поле, виявляють ступінь детермінованості *різною мірою*. Кожне з модальних значень модального поля необхідності можна представити за формулою: *необхідність, контамінована X*, де *X* – чинник контамінації, що відображає характер детермінованості волевияву [3:317–318]. У цій статті ми розглянемо необхідність, контаміновану волевиявом.

В одній із попередніх публікацій ми розглядали модальне значення необхідності, контамінованої емотивністю [4]. Виявом континуальності у системі модальних значень є зв'язок між модальними значеннями необхідності, контамінованої емотивністю та необхідності, контамінованої волевиявом. Точкою перетину цих модальних значень є повне домінування емотивності, що поглинає волевияв. У такому разі суб'єкт знаходиться під впливом *афекту* (відбувається злиття емотивності і волітивності), а участь раціональної сфери його свідомості значно послаблюється. Афекти вважаються “вищим ступенем прояву емоцій” [5:41], інтенсивними,

але не довготривалими емоціями, пов'язаними із втратою контролю суб'єктом, що дестабілізує його поведінку [6:282], концептуалізуються як ворожа стихійна сила, яка раптово охоплює суб'єкта [7:54]. Іntenсiональнi смисли бажання i волевияву є спаяними [8:13]. У момент волевияву, повністю контамінованої емотивністю, відбувається максимальне зменшення питомої ваги раціональності, а каузована дія як результат волевияву є енергетично насиченою і спонтанною. Суб'єкт у стані афекту ізолюється від навколишньої дійсності, яка може сприйматися ним змінено або навіть неадекватно [9:114].

Прототипно вольовий імпульс суб'єкта до виконання дії включається у структуру дії, що реалізується [10:274]. У дослідженні необхідності, контамінованої волевиявом, необхідним є врахування таких параметрів: – суб'єкт, – волевияв, – (повна) контамінація волевияву емоційністю. Згідно з принципом зняття абсолютизації, волевияв потрібно розглядати не тільки як результат, але і як процес, з указуванням чинників його виникнення. Дослідження цих чинників має важливе значення, оскільки йдеться про типізацію поведінки, її вияв у певних стандартах [11:572] і відображення у мовних засобах, пов'язаних з моделюванням ситуацій.

Порівняємо конструкції необхідності, контамінованої емотивністю та необхідності, контамінованої волевиявом. У першому випадку необхідність відчувається, починаючи з подолання певного порогу сприйняття, а ступінь відчуття є градуйованим, що відображається у маркуванні модальних засобів: *sentire il bisogno di* (нейтральне відчуття необхідності, конструкція не містить квантора) → *sentire grande bisogno di* (до складу конструкції входить квантор *grande*) → *sentire acuto bisogno di* (конструкція містить інтенсифікатор *acuto*, і вказує на відчуття крайньої, нагальної потреби (необхідності), а крайність, як відомо, є пов'язаною з досягненням певної межі.

Засобами вираження необхідності, контамінованої волевиявом, є модальні конструкції *essere preso (spinto) da desiderio, essere preso da volontà* – “бути охопленим бажанням”. До

складу конструкцій входить пасив *essere preso* – “бути охопленим”, *essere spinto* – досл. “бути підштовхнутим”, що вказує на невідконтрольність або значне послаблення контролю бажаного раціональною сферою, а також ізольованість суб’єкта і навколишньої дійсності (семантика *preso, spinto*). За формальними показниками модальні конструкції характеризуються аспіраторністю, що полягає у наявності в суб’єкта стану (бажання, намір, готовність), який сприяє реалізації бажаної ситуації [12:86].

Розглянемо вживання конструкцій у складі моделей мікротексту.

1. Модель рефлексивізації емотивності (та волітивності). В основі кореферентної дійсності ситуації є виникнення бажання суб’єкта до виконання певних дій під впливом емоційних чинників, зазвичай у процесі рефлексії. У момент виникнення бажання емоційна сфера поступово витісняє раціональну і каузує волевияв. Проілюструємо прикладом.

Che cosa gli avrebbe detto? Non la verità, certo. Ma il desiderio, il bisogno di vederlo, di raccontargli ciò ch’era successo, di combinare con lui il miglior modo di difendersi per salvarsi, la spinsero verso il sentiero della montagna. S’avviò, come una sonnambula, senza dire a zia Anna dove andava (Deledda, L’Edera, p. 156–157). У даній ситуації описується прийняття імпульсивного рішення та його реалізація. Аннеза, відчуваючи необхідність та бажання побачити свого коханого, йде на його пошуки, незважаючи на небезпеку, що загрожує їй та її родині, яку підозрюють у вбивстві. Емоції повністю витісняють раціональність: нікого не повідомивши, вона опиняється на стежині і йде, як примара (*come una sonnambula*).

У подібних ситуаціях процес ауторефлексії закінчується прийняттям рішення. Наприклад: (...) *ma a poco a poco lo strano desiderio lo riprese, e gli parve naturale, anzi doveroso soddisfarlo. (...) “Andrò assolutamente” disse una voce interna con insolita energia (Deledda, La giustizia, p. 25).* У мікротексті вербалізується діалог мовця з самим собою: своє бажання спочатку він оцінює як дивне, потім як природне, яке неодмінно потрібно задовольнити.

Висловлення, що вводить прийняття рішення, містить ЛО *assolutamente*, що вживається переважно у перформативах [13:9].

Параметрами текстового корелята моделі є: контамінація емотивного та волітивного модусів у мікротексті; *epistemicі textові сегменти* на позначення вербалізації процесу прийняття рішення з трансформацією сумніву в упевненість (*domandarsi dubbioso / ironico* → *valutare naturale / per certo / necessario / doveroso*; *decidere assolutamente / risolutamente*), а також на позначення знецінення точки зору інших осіб (*cosa importava il giudizio altrui, senza dire niente a nessuno*); *емотивні textові сегменти* на позначення поступової зміни емоційного стану суб'єкта, зростання зацікавленості, емпатії, значущості (*provare interesse / attrazione; essere sotto l'impressione di*), домінування афектованого емоційного стану, що впливає на прийняття рішення; *волітивні textові сегменти* на позначення емотивно контамінованого бажання та волевияву (*desiderare, con impulso / energia, essere spinto*); частотність вживання ЛО семантики динаміки, цілеспрямованого руху (*avviarsi, correre*); вживання ЛО контамінованої емотивно-волітивної семантики: *attrazione, desiderio, impulso, energia*; модальні засоби у ролі маркера: 1) процесу виникнення повністю емотивно контамінованого волевияву з подальшою реалізацією; 2) невідконтрольного повністю емотивно контамінованого волевияву з подальшою реалізацією.

2. Модель рефлексивізації волітивності. Параметри кореферентної дійсності ситуації є аналогічними попередній текстовій моделі. До специфічних параметрів належить емотивно контамінований волевияв як результат, а не як процес. У текстовому кореляті даної моделі вживається переважно модальна конструкція *essere preso da volontà*. Проілюструємо прикладом.

Volontà mi prese a correr di leggieri le mie strade per giungere ai luoghi desiati, luoghi d'antica istoria e di ruine. E non sostai in Palermo, non visitai persona alcuna o monumento. Solo m'intesi per mezzo di messaggi col cavalier Serpotta (...), ch'ebbe la cortesia di procurarmi una lettica, due mulattieri fidati e resoluti, e lettere

commendatizie nel cammino per canonici, badesse e per signori [Consolo, p. 27]. Йдеться про планування мовцем подорожі, при цьому не описується процес виникнення афектованого волевияву, а констатується його наявність. До модальної конструкції приєднується ЛО семантики руху (*Volontà mi prese a correr*), а наступна частина мікротексту містить опис динамічної сцена подорожі, що є реалізацією наміру. Відмітимо вживання ЛО семантики руху (*correre, giungere, cammino*), ЛО заперечення стативи (*non sostai*), ЛО семантики результативності (*procurarmi*).

Параметри текстового корелята визначаються у такий спосіб: домінування волітивного модусу в мікротексті; констатація волевияву суб'єкта як прагнення до реалізації бажаних дій (*voler assolutamente*); вербалізація послідовності дій, що узгоджуються з наміром (домінування ЛО семантики динаміки, цілеспрямованого руху, заперечення стативи: *arrivare, giungere, non sostare / rimanere*; ЛО результативності: *procurare, realizzare*); модальні засоби у ролі маркера непідконтрольного повністю емотивно контамінованого волевияву з подальшою реалізацією.

Порівняємо модальні значення необхідності, контамінованої емотивністю та необхідності, контамінованої волевиявом. Для необхідності, контамінованої емотивністю, *акцент здійснюється на емотивному компоненті* в аспекті *різного ступеня* впливу емотивності на волітивність аж до поглинання волевияву емотивністю. Для необхідності, контамінованої волевиявом, *акцент здійснюється на волевияві як кінцевому і зафіксованому результати* з можливою реконструкцією відновлення процесу впливу емоційних чинників на формування волевияву, проте в обох випадках цей вплив є значним: саме емоції максимального ступеня прояву каузують афектований волевияв. Спільним для обох модальних значень є саме максимальний прояв емоцій (= афект), що каузують волевияв. Це підтверджується схожістю параметрів мікротексту вживання модальних конструкцій необхідності, контамінованої емотивністю з кванторами та інтенсифікаторами у їх складі *sentire il gran (acuto) bisogno di, essere assalito da un gran bisogno di*) та модальних конструкцій

необхідності, контамінованої волевиявом *essere preso da desiderio* і *essere preso da volontà*.

Отже, спільним для цих модальних значень є злиття емотивності і волітивності: у разі необхідності, контамінованої емотивністю – *домінування емотивності, що поглинає волевияв*, у разі необхідності, контамінованої волевиявом, – *афектований волевияв, що виникає у процесі зростання сили прояву емоцій*. У мові відповідними конструкціями фіксується один з проявів єдиного процесу, що потрапляє у фокус уваги. Проте ці значення мають і відмінність. В основі продукування висловлень з модальним значенням необхідності, контамінованої емотивністю, знаходиться *уникнення суб'єктом небажаного стану справ*. В основі продукування висловлень необхідності, контамінованої волевиявом, знаходиться *прагнення суб'єкта волевияву до бажаного стану справ*. В обох випадках волевияв зберігає зв'язок з емотивністю.

У результаті аналізу було виявлено взаємозалежність між семантикою модальних конструкцій та різнорівневими мовними засобами у мікротексті їх функціонування. Модальна конструкція *essere preso da desiderio* містить у своєму складі компонент *desiderio* “бажання”, і вживається у мікротексті вербалізації як процесу виникнення волевияву під впливом емоцій, так і результату емоційно контамінованого волевияву. До її *приядерної зони* потрапляють лексичні одиниці (ЛО) семантики спонтанності, невідконтрольності, а до *ближньої периферії* – ЛО результативної та облігативної семантики, а також ЛО контамінованої емотивно-волітивної семантики. Модальна конструкція *essere preso da volontà*, до складу якої входить компонент *volontà* “волевияв”, функціонує здебільшого у контексті вербалізації результату афектованого волевияву. У її *приядерній зоні* вживаються ЛО на позначення цілеспрямованого руху та динаміки, що відображають власне волевияв, а у *ближній периферії* – ЛО на позначення послідовності дій або розгортання подій, пов'язаних з його реалізацією. Контекст функціонування *essere preso da desiderio* є більш емотивним і дещо подібним до

мікротексту вживання конструкцій *sentire acuto bisogno di, essere assalito da un gran bisogno di* – засобів необхідності, контамінованої емотивністю, у той час як контекст функціонування *essere preso da volontà* є більш динамічним, результативним, з домінуванням волітивного модусу та *modus actuandi*. Це узгоджується з диференційними компонентами конструкцій *desiderio* та *volontà*: бажання допускає ступені градації, а волевияв – не допускає, він є цілісною сутністю і або існує, або ні.

Висновки. Таким чином, в основі *модального значення необхідності, контамінованої волевиявом*, є емотивно контамінований волевияв суб'єкта, спрямований на бажаний фрагмент дійсності, що зазвичай реалізується. Основним компонентом модального значення є афектований волевияв, що розглядається як процес і як результат і відображається у конструкціях – засобах вираження модального значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность: [коллективная монография в 6 т. / отв. ред. Александр Владимирович Бондарко / Беляева Е. И., Корди Н. Н., Цейтлин С. Н. и др.]. – Ленинград: Наука, 1990. 2. *Выготский Л. С.* Психология: [сб. осн. тр.] / Лев Семенович Выготский; [предисл. Н. Е. Веракса] – [переизд.]. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с. (Серия “Мир психологии”). 3. Охріменко В. І. Онтологія та гносеологія категорії модальності в італійській мові: Дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.05 “романські мови” / Валерія Ігорівна Охріменко. – КНУ імені Тараса Шевченка. – К., 2012. – 612 с. 4. Охріменко В. І. Варіативність моделей вираження модального значення необхідності, контамінованої емотивністю (на матеріалі італійської мови) // Сучасні дослідження з іноземної філології. – Вип. 8. – Ужгород: “ТІМРАНІ”, 2010. – С. 383–392. 5. Шаховский В. В., Жура В. В. Дейксис в сфере эмоциональной речевой деятельности / В. В. Шаховский, В. В. Жура // Вопросы языкознания / отв. ред. Татьяна Михайловна Николаева. – М.: Наука, 2002. – № 5. – С. 38–56. 6. Булыгина Т. В., Шмелев А. Д. Перемещение в пространстве как метафора эмоций / Татьяна Вячеславовна Булыгина, Алексей Дмитриевич Шмелев // Логический анализ языка. Языки пространств: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. – М.: Языки русской культуры, 2000. – С. 277–288. 7. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания / Юрий Дереникович Апресян // Вопросы

языкознания / отв. ред. Никита Ильич Толстой. – М. : Наука, 1995. – № 1. – С. 37–67. 8. *Милютин М. Г.* Семантика конативности и потенциальная модальность: комплекс “попытка – результат” и его выражение в русском языке : Автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. филол. наук: спец. 10.02.01 “русский язык” / Марина Георгиевна Милютин. – Уральский государственный университет им. А. М. Горького. – Екатеринбург, 2006. – 42 с. 9. *Бухановский А. О., Кутявин Ю. А., Литвак М. Е.* Общая психопатология / А. О. Бухановский, Ю. А. Кутявин, М. Е. Литвак. – [2-е изд., доп.]. – Ростов на Дону : Изд-во ЛРНЦ Феникс, 1998. – 416 с. 10. *Шатуновский И. Б.* Несовершенный vs. совершенный вид в императиве (к проблеме начала) / И. Б. Шатуновский // Логический анализ языка. Семантика начала и конца : сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Н. Д. Арутюнова, Т. Е. Янко, Н. Ф. Спиридонова. – М. : Индрик, 2002. – С. 267–309. 11. *Щибрик Т. П.* Мовні стереотипи з ядерними емотивними частками як реалізації існуючих у свідомості німецького народу концептів // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 21. – К. : Логос, 2012 – С. 570–575. 12. *Кустова Г. И.* Семантические процессы в сфере предикатов с пропозициональными актантами: союз *чтобы* и семантика проспективной обусловленности / Галина Ивановна Кустова // Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М. : Издательство “Индрик”, 2011. – С. 83–93. 13. *Арутюнова Н. Д.* Будущее в языке / Нина Давыдовна Арутюнова // Логический анализ языка. Лингвофутуризм. Взгляд языка в будущее: сб. науч.-аналит. обзоров / отв. ред. Нина Давыдовна Арутюнова. – М. : Издательство “Индрик”, 2011. – С. 6–11.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Consolo V.* Retablo / Vincenzo Consolo. – Milano : Oscar Mondadori, 2003. – 154 p. 2. *Deledda G.* L’Edera / Grazia Deledda. – Milano : Mondadori, 1950. – 219 p. 3. *Deledda G.* La giustizia / Grazia Deledda. – Roma : Biblioteca Economica Newton, 2003. – 158 p.